

Vliegwiel voor discussie over kwaliteit

Wat zijn bij zelfevaluatie de maatstaven van lectoren voor het beoordelen van de professionele kwaliteit van hun onderzoek? Het is wenselijk over maatstaven te kunnen beschikken die het niveau van een individueel lectoraat overstijgen. De aanzet daartoe is gegeven met een algemene set kwaliteitscriteria.

Hogescholen doen aan onderzoek om studenten op te leiden tot reflectieve professional. Elke beroepspraktijk vraagt tegenwoordig om praktijkbeoefenaren die problemen kunnen oplossen en al doende ook reflecteren op de effecten van hun handelen. Men maakt bewust keuzen die men kan verantwoorden. Men kan stilstaan bij verrassende situaties en daar onderzoekend mee omgaan.

In de omvorming van hogescholen naar kennisinstellingen zijn de lectoraten vanaf 2001 de hefboom geweest. Meerdere evaluaties wijzen op positieve opbrengsten: kwaliteitsverbetering van het onderwijs, een sterkere externe oriëntatie van de hogeschool en nieuwe kennisontwikkeling in wisselwerking met de praktijk.

Om deze onderwijsinnovatie beheerst te laten verlopen, is al vroeg veel aandacht besteed aan kwaliteitszorg. Drie opeenvolgende commissies Karssen hebben de landelijke ontwikkeling geëvalueerd. Elke hogeschool heeft zijn eigen kwaliteitszorgsysteem opgezet binnen de kaders van het Brancheprotocol kwaliteitszorg onderzoek (BKO) dat de HBO-raad in 2007 heeft vastgesteld. Het al in 2006 geformuleerde kernpunt is dat lectoren op hun eigen maatstaven voor professionele kwaliteit worden aangesproken.¹ Vervolgens is het oordeel van objectieve en betrokken buitenstaanders onontbeerlijk. Vanuit deze twee uitgangspunten is te begrijpen dat een onafhankelijke externe commissie eenmaal in de zes jaar een onderzoekseenheid evalueert en dat deze eenheid ter voorbereiding daarop zichzelf evalueert, de zogenaamde zelfevaluatie.

Maar wat zijn de eigen maatstaven van lectoren voor het beoordelen van de professionele kwaliteit van hun onderzoek? Elke lector zal daar eigen opvattingen over hebben. Het is buitengewoon wenselijk – zo zegt de derde commissie Karssen – om over maatstaven te kunnen beschikken die het niveau van een individueel lectoraat overstijgen en gedeeld worden in een collegiaal overleg van lectoren. De commissie pleitte er in 2008 voor dit collegiale overleg per sector te laten plaatsvinden. In verschillende sectoren is hier aan gewerkt.

Zo heeft een werkgroep van lectoren in de zorgsector een duidelijke set kwaliteitscriteria geformuleerd.² De werkgroep deed dit in opdracht van de HBO-raad en van ZonMw, de subsidieverstrekker voor zorgonderzoek. Opmerkelijk aan deze set criteria is dat zij uitvoerig is en vrijwel geheel betrekking heeft op de relevantie van het onderzoek voor de praktijk. Wetenschappelijke relevantie en onderwijsrelevantie ontbreken in deze set.

EXPERTISEKRING

In de periode 2008 – 2011 heeft een landelijke expertisegrup van lectoren de stoute schoenen aangetrokken om een algemene set kwaliteitscriteria op te stellen. Dit gebeurde in het kader van het Forum voor praktijkgericht onderzoek van de HBO-raad. De kring bestond uit zes lectoren van verschillende hogescholen en van uiteenlopende disciplines: zorg, educatie, techniek, bedrijfskunde, welzijn en muziek. De multidisciplinaire samenstelling zorgde voor spannende bijeenkomsten waarin we ons tot ieders verrassing nu eens konden vinden in een technisch criterium ('onderzoek toont aan dat iets werkt') dan weer in een kunstzinnig criterium ('de lol, frustratie en begeesting van de onderzoeker zijn zichtbaar'). Na een jaar oefenen met het reviewen van onderzoekproducten uit verschillende disciplines, kristalliseerde zich een set algemene criteria voor praktijkgericht onderzoek uit (zie kader). Deze set kent drie fora: praktijk, onderwijs en wetenschap. Hier is nadrukkelijk aangesloten bij het begrip forum zoals de universiteit dat kent. Wetenschap bedrijven bestaat uit het afleggen van methodische verantwoording over in een tekst vervatte kennisclaims ten opzichte van een forum van collega's.³ De kennis van de universiteit bestaat uit verdedigbare claims en uit claims die bovendien met succes zijn verdedigd. Kennis bestaat uit een argumentatieve tekst die door een forum is geaccepteerd. Toen de Nederlandse methodoloog De Groot het begrip forum introduceerde dacht hij vooral aan wetenschappelijke vakbroeders (en zusters). Zij lijken immers degenen te zijn die de onderzoekclaims het beste kunnen beoordelen: zijn de onderzoeksresultaten geldig en betrouwbaar. Maar in praktijkgericht onderzoek speelt ook de opdrachtgever en

Kwaliteitscriteria voor praktijkgericht onderzoek

Hieronder staat de set criteria die is opgesteld door de eerste jury van de prijs van de HBO-raad voor het beste onderzoek van het jaar (2010). De tweede en derde jury hebben gekozen voor een kortere lijst, waarin bijvoorbeeld de drie criteria van het onderwijsforum zijn samengevat in 'Het onderzoek levert een inspirerende bijdrage aan het onderwijs.'

De lijst is goed bruikbaar als een kenniscentrum zijn eigen kwaliteitscriteria wil bepalen. Men kan dan overnemen wat men bruikbaar vindt en schrappen wat men onzin vindt. Ook dit overnemen en schrappen zijn 'bewuste keuzen' waarop lectoren dienen te reflecteren als zij gezamenlijk een onderzoeksrapport kritisch beoordelen op de daarin vervatte kennisclaims.

Algemeen

- Het onderzoek heeft een kennisproduct (rapport, video, of anderszins) opgeleverd dat *toegankelijk* is voor hbo-professionals in de beroepspraktijk, collega's in het onderwijs en studenten.
- Het onderzoek is *efficiënt* opgezet en uitgevoerd; de kwaliteit van het product staat in verhouding tot de ingezette middelen.

Praktijk

- Het onderzoek ontwikkelt kennis vanuit een *vraag die relevant is voor de beroepspraktijk*. Het onderzoek toont aan dat 'iets' in een bepaalde situatie werkt (of niet) en voor wie. Of het nu gaat om een technische innovatie, een behandelwijze, een methode, het voorhouden van een spiegel of de betekenis van een kunstwerk.
- De *wisselwerking tussen theorie en praktijk* is inventief en respectvol vormgegeven en beschreven. Een theorie is niet blind op de praktijk gelegd en de praktijk wordt niet blind gevolgd. Het onderzoek heeft de praktijk veranderd en de praktijk heeft het model veranderd. Beide klinken in elkaar door.
- Het onderzoek toetst de *overdraagbaarheid* van de ontwikkelde kennis door tijdens het project te werken aan (de mogelijkheid van) kenniscirculatie naar andere situaties, andere mensen of andere middelen.
- Het onderzoeksverslag geeft de ervaring en het oordeel weer dat de verschillende betrokkenen hebben over de *bruikbaarheid* van het onderzoeksresultaat voor hun handelen.

Wetenschap

- Het onderzoek *bouwt voort* op bestaande kennis. De probleemstelling, aanpak en bevindingen zijn ingebed in de (literatuur van de) discipline.
- Het onderzoek *verklaart* binnen het theoretische veld van de discipline waarom het onderzochte (niet) werkt.
- Het onderzoek is accuraat in opzet, waarnemingen en beschrijvingen. Dit maakt het onderzoek ook herhaalbaar.

Onderwijs

- In het onderzoeksverslag zijn praktijkmensen *herkenbaar* voor professionals in opleiding.
- De persoon van de onderzoeker komt naar voren, inclusief zijn/haar leerervaring. Bij praktijkgericht onderzoek neemt de onderzoeker deel aan de praktijk. Deze 'ik' met zijn lol, frustratie en begeestering dient zichtbaar te zijn opdat de ontvanger het kan verdisconteren als context en als stukje van de waarheid. De onderzoeker beschrijft en reflecteert op het eigen aandeel in wat werkt en wat niet werkt.
- Het onderzoek brengt docenten en studenten in beweging.

het werkveld een rol. Onderzoeksresultaten dienen dan ook bruikbaar te zijn. Aanbevelingen voor professioneel handelen worden ondersteund door daarvoor noodzakelijke kennis. Daardoor ontstaat een ander soort tekst en wordt het forum verbreed. Het forum bestaat dan ook uit praktijkbeoefenaars en uit docenten en studenten in het onderwijs. Omdat het heel lastig voorstelbaar is dat er een forum kan bestaan waarin al deze partijen gezamenlijk tot een conclusie over de kennisclaim komen, hebben we ervoor gekozen te spreken van drie fora en ook een diversiteit aan onderzoekproducten te erkennen. Naast het artikel in een wetenschappelijk journal erkennen we ook ontwerpen voor de praktijk, publicaties in vakbladen en teksten voor de opleiding als output met een kennisclaim.⁴

TESTEN VAN DE KWALITEITSCRITERIA

Deze set hebben we getest door een prijs in te stellen voor het beste praktijkgericht onderzoek van het jaar. De expertisegring fungeerde als de jury van 2010. Nadien is nog tweemaal de prijs uitgereikt, waarbij het elke nieuwe jury vrijstond zelf haar kwaliteitscriteria te kiezen, mits zij achteraf een verantwoording gaf hoe goed deze criteria hun werk hadden gedaan bij het jureren. Er liggen nu drie juryrapporten met expliciete kwaliteitscriteria en verantwoordingen.⁵

De expertisegring heeft haar set kwaliteitscriteria nogmaals getest door in 2011 een openbaar kwaliteitsdiscours te organiseren. In drie landelijke bijeenkomsten zijn zes onderzoeken gereviewed uit alle denkbare vakken die het hbo kent. Daarvoor is een methode ontwikkeld die het gesprek over de criteria open houdt. Het leek ons om twee redenen niet wenselijk recht op een neer vanuit de criteria een onderzoek de maat te nemen. Ten eerste zijn de criteria daarvoor nog te onrijp, we hebben nog vele jaren van reviews nodig voor we

een robuuste set criteria te pakken zullen hebben. Ten tweede vinden we een gelaagde beoordeling beter passen bij praktijkgericht onderzoek. Hiermee bedoelen we een beoordelingsgesprek waarin zowel de output van het onderzoek wordt beoordeeld als de beoordeling zelf. Deze wederzijdsheid past bij het hogere doel dat we nastreven, namelijk het ontwikkelen van de reflectieve praktijkbeoefenaar. Een reflectieve praktijkbeoefenaar volgt niet blind een model (van algemeen geldende kennis) maar houdt voeling met de situatie waarin hij of zij een bepaald probleem moet oplossen en kan het model opzij leggen of modificeren als de situatie daar om vraagt. De dubbele reflectie van 'beter handelen binnen het model' en 'het model modificeren om beter te kunnen handelen' geldt ook voor het onderzoekend handelen van lectoren. In het reviewproces hebben we dit vormgegeven door in een eerste ronde een onderzoek te reviewen met behulp van vooraf gedefinieerde criteria en vervolgens in een tweede ronde te reflecteren op de review. Hier gaat het om vragen als: was de review behulpzaam en collegiaal, hielpen de criteria om de de kracht en de zwakte van dit onderzoek helder op tafel te brengen.

DRIE VOORBEELDEN VAN TOEPASSING

Het kenniscentrum Kwaliteit van Leren van de HAN heeft de reviewmethode als eerste gebruikt, dit najaar gaan ook het Expertisecentrum Veiligheid van Avans en het kenniscentrum CaRES van de Hanzehogeschool ermee aan de slag. Vermeldenswaard is dat de in het begin van dit artikel beschreven kwaliteitssystematiek hierbij een stimulerende rol vervult. Zo was het reviewen bij de HAN een actie in vervolg op de externe visitatie. De visitatiecommissie had aanbevolen meer werk te maken van een 'methodologisch discours'. Bij Avans is het reviewen een voorbereiding op de externe visitatie die in 2013 zal plaatsvinden. En bij de Hanzehogeschool is het reviewen een voorbereiding op de mid-term review die drie jaar na de externe visitatie dient plaats te vinden. De kwaliteitscyclus biedt zo als het ware een kapstok waaraan een kenniscentrum inhoudelijke gesprekken over de kwaliteit van het eigen onderzoek hangt. Pas zo ontstaan de eigen maatstaven voor professionele kwaliteit die het individuele lectoraat overstijgen. Daarbij legt elke onderzoekseenheid eigen accenten. Zo wil het kenniscentrum CaRES al reviewend helder krijgen wat nu zinnigerwijs te verstaan valt onder begrippen als 'output', 'outcome' en 'impact' van onderzoek, tenminste als men daarmee de prestaties van een lectoraat wil beoordelen. Het Expertisecentrum Veiligheid van Avans heeft besloten de lectoraten te beoordelen op vijf dimensies: kennis, praktijk, onderwijs, beleid en samenleving.⁶ Hier zullen de kwaliteitscriteria op elk van deze vijf dimensies geformuleerd gaan worden.

PROCES

Als een kenniscentrum besluit het interne reviewproces op gang te brengen, kunnen leden van de oude expertisecring van het Forum begeleiding bieden.⁷ De aanpak is dan als volgt. In de eerste bijeenkomst maken we kennis en bepalen we de doelen van het reviewen. De tweede bijeenkomst bestaat uit het opstellen van de lijst kwaliteitscriteria. We doen dit door eerst uit de losse hand twee onderzoeken te reviewen en dan een keuze te maken uit de beschikbare lijsten criteria. De derde en vierde bijeenkomst reviewen leden van het kenniscentrum met deze criteria vier onderzoeken van hun collega's. Dat zijn spannende inhoudelijke gesprekken,

waarvan bijna altijd wordt gezegd: 'waarom doen we dat niet vaker?' Bovendien leidt het tot verfijning van de set criteria. En last but not least leren lectoren en onderzoekers elkaars onderzoek kennen, elkaars sterktes en zwaktes beter zien en daarmee ook de mogelijkheden deze te benutten in nieuwe dwarsverbanden.

CONCLUSIE

Het lijkt erop dat lectoren in de kenniscentra tegenwoordig de kwaliteitszorg naar zich toe aan het trekken zijn. Ik ken daar meer voorbeelden van dan de al genoemde. Zo wordt in het lectoraat 'Professionalisering van het onderwijs' van Hogeschool Zuyd ieder project van een kenniskringlid gereviewed door twee externe onderzoekers die zelf lector zijn, dan wel lector zijn geweest. Of maakt het kenniscentrum Sociale Innovatie van Hogeschool Utrecht de kwaliteitsbeoordeling tot onderdeel van integraal prestatie management en gebruikt daarbij de 360-gradenmethode⁸. En er zijn er ongetwijfeld veel meer goede voorbeelden. Het is goed als zo de maatstaven van lectoren zelf langzaam gaan doordringen in de kwaliteitsystemen waarmee hun werk beoordeeld wordt.

Dr. Gertjan Schuiling is oud-lector van de Hogeschool van Arnhem en Nijmegen en trekker van de expertisecring Kwaliteit van Praktijkgericht Onderzoek. Als adviseur bij Thierry & Schuiling ondersteunt hij bedrijven en scholen op het gebied van organizational learning. In 2011 en 2012 was hij secretaris van de onderzoekvisitaties van Windesheim en NHTV. Sinds 1991 is hij docent management & organisatie aan de VU (0,2 fte). E-mail: gertjan@tslearning.nl

Bronnen:

- 1 SKO-rapport Lectoraten in het hoger beroepsonderwijs 2001-2008. Eindevaluatie van de stichting kennisontwikkeling hbo. Zie pagina 14.
- 2 Forumbrochure Kenmerken, randvoorwaarden en criteria van praktijkgericht zorgonderzoek. Deze brochure is beschikbaar op www.lectoren.nl. En vindbaar als men 'zorgonderzoek' als zoekwoord intypt.
- 3 Ik volg hier Jansen, P.G.W., & Eijkelenburg, S. (1998). Onderzoek en accountancy: normatieve gidsen en inductieve speurders. In: A. Bac & K. Wildschut (Red.). Reflecties op Bak. Liber Amicorum aangeboden bij het emeritaat van Prof. drs. G.G.M. Bak RA. Tilburg University Press, 113-124.
- 4 De criteria en de methode van reviewen staan beschreven in de brochure Reviewen van praktijkgericht onderzoek. Een methode voor peer review in het HBO. Deze brochure is beschikbaar op www.lectoren.nl. Hij is vindbaar door als zoekwoord 'reviewen' in te typen.
- 5 De drie juryrapporten zijn beschikbaar op www.lectoren.nl. Ze zijn vindbaar door het zoekwoord 'juryrapport' in te typen.
- 6 Het Expertisecentrum Veiligheid zal hierbij gebruik maken van de beoordelingsmethode die ontwikkeld is door Jan Steyaert en Bas Levering van Fontys. Zij hebben deze methode beschreven in de notitie 'Praktijkgericht onderzoek en kwaliteitsbeoordeling van kennisproducten. Een pilot om SURF Leonardo toe te passen in zorg en welzijn'. Een uitgave van de stichting SURF, december 2011.
- 7 De volgende leden van de expertisegroep kwaliteit van praktijkgericht onderzoek zijn beschikbaar voor de rol van externe moderator en/of facilitator:
 - Gertjan Schuiling (gertjan@tslearning.nl).
 - Bart van Rosmalen (bartvanrosmalen@compuserve.com)
 - Daan Andriessen (Daan.Andriessen@INHOLLAND.nl)
- 8 René Butter en Stijn Verhagen (2012) Kwaliteit van praktijkgericht onderzoek in het kenniscentrum Sociale Innovatie en aanzet tot integraal prestatie management.